

Kostincová, Jana

Media-poezie i bio-cyber-art : algoritmus jako nástroj nebo (spolu)autor?

Slavica litteraria. 2019, vol. 22, iss. 1, pp. 7-16

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2019-1-1>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141343>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Media-poezie i bio-cyber-art. Algoritmus jako nástroj, nebo (spolu)autor?

Jana Kostincová (Hradec Králové)

Abstrakt

Článek je věnován ruské digitální literární tvorbě, pro jejíž označení se v ruském kontextu používá termín *media-poezie*. Jako východisko pro zařazení ruské tvorby do mezinárodního kontextu využívá srovnání termínů elektronická literatura a media-poezie, včetně proměn ve vymezování těchto termínů od devadesátých let 20. století do současnosti. Pozornost je dále věnována konkrétním dílům ruské media-poezie a nejnámějším projektům z této oblasti tvorby, např. petrohradskému Mezinárodnímu festivalu media-poezie a moskevskému vědecko-uměleckému projektu *Urychlovač nové Moskvy*. Na několika příkladech ruských digitálních děl tak článek prezentuje důležité tendence v současném ruském digitálním experimentu, a to souvislost s předchozí literární i myšlenkovou tradicí, včetně tradice ruského kosmismu, a zároveň souvislost ruské tvorby s posthumanismem.

Klíčová slova

ruská digitální literatura; media-poezie; generátor básnických textů; posthumanismus

Abstract

Media Poetry and Bio-Cyber-Art. Algorithm as a Tool or a (Co)-Author?

The article deals with Russian media poetry, Russian digital literature. To place Russian media poetry within international context, the author compares the terms *electronic literature* and *media poetry*, pays attention to the changes in their definitions since the 1990s. The article presents several works from the area of Russian media poetry as well as some important projects from this field, e. g. the International festival of media poetry, organized annually in St Petersburg since 2015, and the Moscow project of 2015 *Uskoritel novoy Moskvy (Accelerator of New Moscow)*. The author uses several digital works to present significant tendencies within contemporary Russian digital experiment, i.e. its connection with literary tradition and some significant ideas that helped to define the 19th and 20th centuries, including the tradition of Russian cosmism, as well as the connection of Russian digital experiment with contemporary posthumanism.

Key words

Russian digital literature; media poetry; poetry generator; posthumanism

Příspěvek vznikl za finanční podpory GA ČR jako součást grantového projektu Ruská transmediální poezie jako model literatury v postdigitální době, registrační číslo projektu 17-17823S.

Media-poezie je termín, který se prosadil v prostředí ruského uměleckého experimentu propojujícího básnické slovo a digitální technologie. Po období devadesátých let minulého století, kdy literatura spojená s digitálními technologiemi byla označována termínem *setěratúra*, který vyvolával mnohá nedorozumění a jehož užívání vedlo často k nedostačitému odlišování literatury digitalizované a digitální, se objevuje sporadicky i termín elektronická, případně digitální literatura. Media-poezie se však jeví jako převažující, což můžeme zároveň považovat za potvrzení dvou důležitých vývojových tendencí v této oblasti literární tvorby. Jednak od začátku 21. století ustávají, či alespoň se omezují pokusy o vytvoření rozsáhlých narativních děl elektronické (digitální) literatury a pozornost autorů i teoretiků se obrací k menším žánrům, především pak k poezii, která se zdá být pro tento typ experimentu vhodnější. Další tendencí je odpoutání básnické tvorby od obrazovky stolního počítače. Jestliže pro devadesátá léta minulého století je charakteristická dominantní estetika počítačové obrazovky, v 21. století dochází ke změně; autoři, kteří experimentují s básnickým slovem v kontextu digitálních technologií, často tyto technologie využívají při umístění svých děl nejen ve virtuálním prostoru, ale také v prostoru městském – na ulicích, na stěnách budov, v galeriích. Mnohá díla existují paralelně v několika médiích, ve formě webových instalací, galerijních instalací, performancí. Začátek 21. století je dobou, kdy se rozšířily mobilní technologie, běžně se využívají smartphony, prosazuje se tzv. internet věcí. Právě v souvislosti s těmito technologickými změnami dochází i k proměnám v rámci elektronické literatury, k proměnám již ustálených žánrů i ke vzniku žánrů nových. Zároveň s těmito tendencemi se rozšiřuje i teoretická reflexe elektronické (digitální) literatury, dochází k její reinterpetaci, stále intenzivněji se projevuje úsilí historiků literatury zasadit tento navýsost moderní tvůrčí experiment do historického kontextu a zároveň jej metodologicky uchopit v rámci současných myšlenkových směrů, jakými jsou posthumanismus, transnacionalismus, nový materialismus. Pro tuto studii je centrální právě posthumanismus, tedy myšlenkový směr usilující o překonání humanismu, orientovaný na vnímání člověka v kontextu a ve spojení s ostatními živými tvory, ale také s počítači, tedy neživým „jiným“, formulovaný v textech Rossi Braidotti nebo Donny Haraway. Pro oblast elektronické literatury je pak relevantní zejména přístup Katherine Hayles, která píše o komplexních lidsko-technologických systémech a texty elektronické literatury charakterizuje jako kognitivní soubory (cognitive assemblages).¹

Stále platí, že v této oblasti tvorby se teoretická práce propojuje s uměleckou tvorbou, že mnozí autoři digitálního experimentu zároveň působí jako teoretici médií, výzkumníci v oblasti literatury, případně informačních technologií (Nick Montfort, Scott Rettberg, v ruském prostředí Natalia Fedorova, Pavel Arseňjev). Zároveň však vzrůstá zájem o tuto, dříve výrazně marginalizovanou oblast literatury, tvůrčího experimentu mezi odborníky

1 HARAWAY, Donna: *A Cyborg Manifesto*. Dostupné na: https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/fictionnownarrative-mediaandtheoryinthe21stcentury/manifestly_haraway_-_a_cyborg_manifesto_science_technology_and_socialist-feminism_in_the_....pdf; HAYLES, Katherine: *Literary Texts as Cognitive Assemblages: The Case of Electronic Literature*. Electronic book review 2018. Dostupné na: <https://electronicbookreview.com/essay/literary-texts-as-cognitive-assemblages-the-case-of-electronic-literature>.

z oblasti mediálních studií, ale také literární vědy. Vzhledem k tomu, že digitální literatura, media-poezie se pohybuje na pomezí literární tvorby a široce pojaté tvorby multimodální, s nezbytným přesahem do oblasti vědeckého diskurzu, i její vymezení se v průběhu let neustále vrací k otázkám „literárnosti“, tedy k „literárním aspektům“ elektronické literatury, které jsou zdůrazněny už v její oficiální definici formulované představiteli Organizace elektronické literatury (ELO) v roce 2004. Tehdy byla e-literatura charakterizována jako „*díla s významnými literárními aspekty, která využívají možnosti a kontexty poskytované samostatným počítačem nebo počítačem, jenž je součástí sítě*“². Henrike Schmidt tuto definici zpřesňuje a zdůrazňuje digitální technologie jako základní formující estetický princip, využití technologií zdůvodňuje úsilím o dosažení nových forem a metod uměleckého vyjádření. Výslovně také upozorňuje na nemožnost adekvátní reprodukce digitálních děl na papíře.³

Napětí mezi technickými možnostmi digitální tvorby a sémiotickými rekvizitami zdůrazňuje také Serge Bouchardon. Ve své stati věnované pokusu o definici digitální literatury se obrací k otázce, co je oním literárním elementem v digitální literatuře. S odvoláním na Roberta Simanowski odpovídá, že pouhá přítomnost textu nemůže dílo zařadit do kontextu digitální literatury, stejně tak není směrodatný faktor kvantitativní, tedy množství textu, nýbrž role, kterou text v rámci díla nese. Jestliže tedy text vystupuje jako lingvistický fenomén, a jako takový má být interpretován, jde o dílo digitální literatury. Jestliže se text stává vizuálním interaktivním objektem, jedná se spíše o digitální umění.⁴ Ne vždy je však možné jednoznačně určit příslušnost díla, velmi často mnohé instalace, webové či galerijní performance oscilují na pomezí výtvarného a literárního experimentu, sound-artu, science artu. O tom svědčí i nejnámější definice media-poezie, které zdůrazňují právě syntetický charakter tohoto typu tvorby. Zároveň z charakteristik media-poezie zřetelně vyplývá, že tento termín nahrazuje v ruském kontextu pojem digitální literatura. Na příklad Anna Tolkačova uvádí, že media-poezie je syntetický druh moderního umění, který v sobě spojuje básnický text a média, přičemž důležitým aspektem identifikace díla je jeho materialita. Doplňuje, že termín média označuje nejčastěji nová média.⁵

- 2 HAYLES, Katherine: *Electronic Literature: What is it?* Dostupné na: <http://eliterature.org/pad/elp.html>: Works with important literary aspects that take advantage of the capabilities and contexts provided by the stand-alone or networked computer.
- 3 SCHMIDT, Henrike: *Bukvaľnaja (ne)dvizimost': Digitalnaja poezija v RuLiNete*. Russian Literature LVII, s. 423–440. Dostupné na: <http://www.netslova.ru/schmidt/digital.html>: „*Дигитальная литература использует технические возможности компьютера и цифровые / мультимедийные технологии в качестве основного формообразующего, эстетического принципа с целью достижения новых форм и методов художественного выражения. Ее адекватное воспроизведение на бумаге невозможно, исключено по определению и изначально не предусмотрено.*“
- 4 BOUCHARDON, Serge: *Towards a Tension-Based Definition of Digital Literature*. Journal of Creative Writing Studies. Vol. 2, 2017, Iss. 1. Dostupné na: <https://scholarworks.rit.edu/jcws/vol2/iss1/6/>: „*If the text is considered in the creation as a linguistic phenomenon to interpret, one can speak of digital literature. If the text becomes a visual object of interaction, it is more digital art.*“
- 5 TOLKAČOVA, Anna: *Mediapoezia – eto... Arterritory*. Dostupné na: www.arterritory.com/ru/teksti/statji/4748-mediapoezija_jeto.../: „*Медиапозия – это синтетический вид современного искусства, сочетающий в себе поэтический текст и медиа. Причем важным аспектом идентификации работы здесь является ее материальность, а под медиа чаще всего подразумеваются новые медиа.*“

Natalia Fedorova v spíše obrazném vyjádření označuje media-poezii za překlad literatury do současnosti, za tvoření literatury s pomocí veškerých existujících technologií.⁶ Fedorova zároveň zdůrazňuje v dílech propojujících umělecké slovo a moderní technolo- gické princip hry.

V anglojazyčném kontextu není využití termínu *media poetry* obvyklé, běžně se používá označení elektronická, případně digitální poezie. Označení *media poetry* použil Eduardo Kac v názvu své antologie *Media Poetry: An International Anthology* z roku 2007. V úvodu k antologii vysvětluje, že oproti prvnímu vydání z roku 1996 upravil původní název *New Media Poetry*, a zdůvodňuje tuto změnu tím, že usiloval o širší označení, zahrnující jak digitální, tak analogová média. Termín *media poetry* Kac označuje za vhodný pro označe- ní širokého pole básnické tvorby využívající moderní technologie v průběhu celé druhé poloviny 20. století, s výhledem do století jednadvacátého.⁷ Je patrné, že se svým přístupem k poezii, svou perspektivou, tím, jak zdůrazňuje roli prostředků, nástrojů zařazuje do současného ideového proudu nového materialismu. V chronologickém přehledu důležitých dat z historie media-poezie od r. 1921 do r. 1996 uvádí Kac na prvním místě publikaci Chlebnikova textu *Rádio budoucnosti* (*Радио будущего*), v němž básník předpo- vídá vliv telekomunikací na literaturu.⁸

A právě historická tradice, na niž se odvolávají jak tvůrci, tak badatelé, je dalším důle- žitým předpokladem, který umožní zařadit konkrétní příklady současné tvorby do široké- ho kontextu. Nutnost číst současný digitální experiment v kontextu avantgard 20. století byla již mnohokrát zdůrazněna a je v podstatě považována za samozřejmou. V souvislosti s tím, jak současný literární experiment v kontextu digitálních technologií propojuje umělecký a vědecký diskurz, obrací se pozornost k širšímu kontextu, který dosud byl spíše na okraji pozornosti teoretiků. Vedle futuristů a Velemira Chlebnikova⁹ je v po- sledních letech v souvislosti se současným experimentem věnována pozornost 20. létům

6 FEDOROVA, Natalia: *Art.Is.Natalia*. Dostupné na: <https://vimeo.com/280748591>: „*Медиапоэзия это та- кой перевод литературы в современность, это способ делания литературы при помощи всех существующих технологий.*“

7 KAC, Eduardo (ed.): *Media Poetry: An International Anthology*. Chicago, 2007. s. 7.

8 Tamtéž, s. 273.

9 V této souvislosti bývají často citovány Chlebnikovovy vize vztahující se k budoucím možnostem komunika- ce, o kterých psal v článku *Rádio budoucnosti*. Právě díky těmto vizím, v nichž předpovídá propojení lidstva prostřednictvím rádia, neomezené šíření textů, možnost snadné mezikontinentální komunikace, stejně jako naprostý útlum veškerého života v případě přerušení spojení, bývá označován za jednoho z těch, kdo předpověděli vynález internetu. Srov. CHLEBNIKOV, Velemir: *Vremja – mera mira. Statji, zametki i dr.* SanktPeterburg: Limbuss Press, 2018, s. 209–214: „*Радио будущего – главное дерево сознания – откроет ведение бесконечных задач и объединит человечество. [...] На громадных теневых книгах деревень Радио отпечатало повесть любимого писателя, описание полетов и новости соседних стран. [...] Вершины воли научного моря разносятся по всей стране к местным станам Радио, чтобы в тот же день стать буквами на темных полотнах огромных книг, ростом выше домов, выросших на площадях деревень, медленно перево- рачивающих свои страницы. [...] игра в шахматы двух людей, находящихся на противоположных точках земного шара, оживленная беседа человека в Америке с человеком в Европе. [...] Малейшая остановка работы Радио будущего вызвала бы духовный обморок всей страны, временную утрату ее сознания.*“

20. století a Alexeji Gastěvovi¹⁰, ale také tradici ruského kosmismu, jeho duchovní, filozoficko-náboženské podobě u Nikolaje Fedorova v 19. století, i jeho podobě vědecké, reprezentované dílem Konstantina Ciolkovského ve století dvacátém.¹¹

Jedním z žánrů, které přímo definují elektronickou literaturu od jejího počátku, a které jsou důležité z hlediska autorského i teoretického tázání po podstatě tvůrčí činnosti i zdrojích inspirace, které uměleckou tvorbu dlouhodobě provázejí, je generátor básnických textů. Jedná se zároveň o žánr, který propojuje umělecký a vědecký diskurz, jeho příklady je možné najít již dlouho před rozšířením internetu. První ruský „předinternetový“ textový generátor vytvořil Boris Kac, který v roce 1978 zveřejnil článek *O programu, který píše verše* («*O программе, сочиняющей стихи*»). Program pracoval s korpusem básnických textů, tvořeným sbírkou *Kámen* Osipa Mandelštama. Kac v současné době pracuje v Laboratoři počítačového výzkumu a umělého intelektu na MIT, kde se věnuje oblasti strojového učení. Již v samých počátcích se tedy setkáváme s propojením vědeckého a uměleckého diskurzu. Kacův projekt generování veršů byl představen v roce 2017 na *Mezinárodním festivalu mediapoezie 101*. Součástí festivalového programu byly i experimenty ověřující možnosti tohoto generátoru v kontextu současné techniky, experimenty zahrnující i překlad generátoru a s ním spojený multikódový experiment i multilingvální hru. Festival mediapoezie 101, který se od r. 2015 každoročně koná v Petrohradu, svým názvem odkazuje k binárnímu kódu, na nějž lze pohlížet také jako na univerzální jazyk, který umožňuje překlad elementů jednoho symbolického systému do jiného. Organizátoři festivalu si kladou za cíl prezentovat a zkoumat nové formy jazyka v digitální době, syntézu poezie, umění a médií.¹²

K nejznámějším ruským generátorům veršů beze sporu patří *Kyber Puškin 1.0 beta* Sergeje Teterina (*Кибер-Пушкин 1.0 бета*), který se na webu objevil v roce 2002. Autor generátoru uvádí, že několik měsíců plnil algoritmus ruskými verši, od Puškina až po Prigova, učil ho básnickému rytmu, pravidlům tvoření rýmů, specifické ruského lexikonu a také „básnickému pohledu na svět“. Výsledkem byl ale zklamán, stroj psal nesmyslné verše, navíc se dopouštěl mnoha pravopisných chyb. Nicméně pozitivní reakce čtenářů Teterina přiměla k tomu, aby se stroji omluvil a v projektu pokračoval.¹³

Později Teterin přistoupil k vizualizaci a ozvučení generátoru, je tedy možné si verše poslechnout – na obrazovce počítače se objevuje lidská tvář, výtvarně stylizovaná způsobem odpovídajícím dobové digitální estetice, která strojovým hlasem přednáší nekonečný

10 ARSEŇJEV, Pavel: *Žest i instrument: k antropologii literaturnoj techniki*. [Translit] literaturno-teoretičeskij žurnal, 2018, № 21, s. 78–88. VAINGURT, Julia: *Wonderlands of the Avant-Garde. Technology and the Arts of the 1920s*. Evanston: Northwestern University Press, 2013.

11 MCQUILLEN, Colleen – VAINGURT, Julia (eds.): *The Human Reimagined. Posthumanism in Russia*. Boston: Academic Studies Press, 2018.

12 *Odinmolodin. Festival mediapoezii*. Dostupné na: https://www.101.ru.com/2017?fbclid=IwAR1Q6tt_dgWZd-Gf5HzHe-PyaWXA9h1X1GsHk9kSBg9fXJ6Q855Xdg1qjKLw.

13 V hravě ironické omluvě autor *Kyber Puškina* dokonce označil za světlo současné poezie a omluvil se za to, že pochyboval o jeho genialitě. Srov. TETERIN, Sergej: *Kyber-Puškin 1.0 beta*. Dostupné na: <http://www.teterin.ru/pushkin>: „Кибер-Пушкин“ великолепен! Это настоящее кибер-светило современной поэзии, без дураков! [...] Прости, машина, что я усомнился в твоей genialности. Прими же мои покаянные заверения в верности твоему таланту!“

proud básní. V roce 2012, u příležitosti desátého výročí spuštění veršového generátoru, autor vytvořil také mobilní verzi určenou pro smartphony.

Kromě hravě ironické omluvy adresované svému výtvoru Teterin na stránce věnované projektu vyjadřuje i přesvědčení, že v oblasti počítačového generování dojde k významnému pokroku. Věřící, že zatímco naivní veršování, vznikající na základě „předpotopního“ programu z roku 1996, vyvolává jen úsměv, v nejbližších letech se objeví program, jehož verše se vyrovnají svou úrovní tvorbě většiny žijících básníků. Tvrdí, že lidé zákonitě prohrají v konkurenčním boji, stroje budou generovat lepší verše, navíc je budou psát rychle a v neomezeném množství.¹⁴ H. Schmidt v souvislosti s ruskými pokusy v oblasti automatického generování textů zdůrazňuje úsilí o osvobození literárního díla od jeho zatíženosti subjektivitou tvorby, dále upozorňuje na kombinaci náhody a zákonitosti, na tradici automatického psaní, surrealismu a futurismu.¹⁵ Právě na tyto inspirační zdroje se odvolává i autor *Kyber Puškina*.

Zajímavým příkladem spolupráce vědců a umělců na institucionální úrovni je vědecko-umělecký projekt *Urychlovač Nové Moskvy* (*Ускоритель Новой Москвы*), který byl v roce 2015 realizován v Trojickém komplexu Fyzikálního institutu Ruské akademie věd. V jeho rámci vznikl i básnický generátor Jeleny Děmidové a Maxe Kalmykova nazvaný *Sluneční aktivita* (*Солнечная активность*). Základním tématem je slunce, algoritmus využívá korpus básnických textů věnovaných slunci, zároveň sluneční aktivita generátor v reálném čase přímo ovlivňovala. Algoritmus je založen na údajích o sluneční aktivitě, fragment, který je v současné době dostupný na YouTube poskytuje nejen vizualizaci generátoru – obraz slunce a automaticky se odvíjející text, ale také odkaz na konkrétní dny představeného úseku projektu (5.–27. 4. 2014) a zároveň na technické zařízení využitě v projektu (teleskop SWAP a družice PROBA2).¹⁶ Tento projekt evokuje několik důležitých tradic; je to samozřejmě básnická tradice ruského Stříbrného věku, literatury ruského modernismu, v níž kult slunce hrál důležitou roli, ale také tradice výše zmíněného kosmismu, duchovního i vědeckého.

Široce pojatému tématu kosmu je věnován i pátý ročník *Mezinárodního festivalu media-poezie 101*, nazvaný *Neviditelná spojení* (*Невидимые связи*), jehož účastníci se mají zaměřit na „nebeské neboli meteorologické umění“, mají analyzovat atmosféru, reflektovat nový vztah lidstva k vertikále definovaný od 20. století rozvojem letectví. Neviditelná spojení chápou organizátoři jako vzdušné trasy letadel, dráhy družic, ale také radiové vlny, vysíla-

14 Тамтѣж: „Эти стихописания, конечно же, сверхнаивны и вызывают улыбки. Но они созданы на основе уже допотопного „программного движка“ образца 1996 года. Если учесть тенденцию совершенствования подобных „стихо-программ“, то можно с уверенностью ожидать в ближайшие два-три года появление русскоязычной программы, которая будет писать стихи на уровне большинства ныне живущих поэтов-людей. Люди закономерно проигрывают в конкурентной борьбе: машины не только начнут генерировать более талантливые стихи, но и, что важно, будут производить их моментально и в неограниченных количествах. Перемены неизбежны: искусство поэзии станут преподавать в рамках „гуманитарного программирования“.

15 SCHMIDT, Henrike: *Russische Literatur im Internet. Zwischen digitaler Folklore und politischer Propaganda*. Bielefeld: transcript Verlag, 2011, s. 330.

16 DEMIDOVA, Jelena – KALMYKOV, Max: *Solnečnaja aktivnost'. Poetičeskij generator*. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=ypezQDzTAnc>.

né telefony a dalšími elektronickými zařízeními, i sluneční vítr, který ovlivňuje fungování těchto zařízení stejně jako lidské životy.¹⁷

Jednou z organizátorek festivalu i jednou z nejvýraznějších osobností ruské experimentální scény je Natalia Fedorova, umělkyně i teoretička, která svou tvorbu označuje spíše za jazykové umění než za poezii.¹⁸ V roce 2018 přestavila svou performanci – generativní instalaci *Éterický ostrov* (*Эфирный остров*), která předznamovala téma nadcházejícího festivalu media-poezie. Název odkazuje k dílu Konstantina E. Ciolkovského, využívá jeho text *Эфирный остров*, kombinuje ho se zvuky lidských hlasů i zvuky vesmíru, a právě v duchu Ciolkovského tak symbolicky zahrnuje veškerý známý prostor. Svým zpracováním dílo opět prezentuje možnosti interakce lidského těla, textu a digitálních technologií. V rámci instalace autorka vytváří prostor, v němž zní sluneční vítr, signály sputniku, rozhovory Sergeje Koroljova s Jurijem Gagarinem, ale také text Wellsovy války světů. Performerka gesty jedné ruky ovládá zvuky, gesta druhé ruky řídí rozhovory v éteru.¹⁹ Generativní instalace je tak dalším důkazem trvalého zájmu současných tvůrců o ideje ruského kosmismu, zároveň podporuje i tezi o směřování digitálního experimentu z prostoru virtuálního do prostoru městského.

Je nesporné, že tyto i další projekty vyvolávají mnohé otázky spojené s literární tvorbou: Do jaké míry jsou v těchto projektech člověk a stroj spoluautory? Je možné, aby se stroj stal suverénním, autonomním autorem uměleckého textu? Zatímco v případě textových generátorů je zřejmé, že algoritmus pouze mechanicky, podle parametrů, které mu zadal člověk – autor, manipuluje s texty, které vybral člověk – autor, v případě nových experimentů z posledních let už toto odlišení autora a nástroje není zdaleka samozřejmé. Umělecké experimenty využívají v poslední době i možnosti strojového učení, kdy se neuronové sítě učí vytvářet poezii, nemanipulují tedy převzatými texty, ale vytvářejí slova na základě textů a také pravidel, která mají k dispozici.²⁰ Experiment tohoto typu se objevil i v ruském kontextu, i když zatím jen jako reklamní projekt v rámci propagační kampaně k filmu o Nikolaji Gogolovi. Projekt nazvaný *Neurogogol* (*Нейрогоголь*) inicioval televizní kanál TV-3, účastnili se ho odborníci ruské společnosti Yandex, která se specializuje na internetové služby a spravuje nejrozšířenější ruský webový vyhledávač. Specialisté na oblast výzkumu strojové inteligence vytvořili neuronovou síť, která se učila s využitím více než 30 000 knih ruské prózy, samozřejmě včetně děl N. Gogola. Neuronová síť nicméně gogolovskou povídku nevytvořila zcela samostatně, ale ve spolupráci s profesionálním spisovatelem. Prozaik Sergej Lukjaněnko navrhl osnovu, na jejímž základě pak síť dotvořila prózu pod názvem *Дурной договор*.²¹

Jiným způsobem umělou inteligenci do své tvorby zapojuje běloruský autor Jurij Rydkin, básník, prozaik, autor hypertextové a multimodální poezie, který své projekty publikuje

17 *Odinnoľodin. Festival mediapoezii*. Dostupné na: https://www.101.ru.com/2017?fbclid=IwAR1Q6tt_dgWZd-Gf5HzHe-PyaWXA9h1X1GsHk9kSBg9fXJ6Q855Xdg1qjKLw.

18 FEDOROVA, Natalia: *Art.Is.Natalia*. Dostupné na: <https://vimeo.com/280748591>.

19 Tamtéž.

20 HUSÁROVÁ, Zuzana: *A Kaleidoscope of Slovak and Czech Electronic Literature*. In: MENCÍÁ, Maríia (ed.) *#WomenTechLit*. Morgantown/Rochester 2017, s. 92–93.

21 *Nejrogogol*. Dostupné na: <https://www.kinopoisk.ru/action/neirogogol>.

výhradně na internetu. Rydkin část své tvorby označuje jako *bio-cyber-art* (*биокиберартистство*), v narážce na to, že se jedná o texty vznikající v interakci člověka a algoritmu. Žánr, který vytváří za pomoci umělé inteligence, pak nazývá *art-dialogy* (*art-диалоги*). K tvorbě těchto dialogů využívá síťové boty, případně hlasovou asistentku Alice, ruskou hlasovou asistentku pro operační systémy Android, iOS a Windows, kterou vyvinul Yandex²². V dalším typu krátkých rozhovorů, které Rydkin pravidelně uveřejňuje na Facebooku, imituje čistě mechanickou, strojovou komunikaci (*bot-to-bot-коммуникация*), vytváří dialogy, v nichž „reaguje“ na fiktivní otázky, jež mu adresují různé známé osobnosti, případně umělé intelekt. Alexej Konakov interpretuje tyto Rydkinovy texty v širokém kontextu ruské literární tradice. Spatřuje v nich ohlas tvorby Lva Rubinsteinova i A. P. Čechova, ohlas věčných otázek vztahujících se k mezilidské komunikaci – dialog, který se rozpadá na řadu nesmyslných frází, aniž by se vůbec začal, pocit neustálého komunikačního selhávání.²³ V některých z dialogů Rydkin postupuje metodou *appropriace*, oslovuje hlasovou asistentku Alice pomocí fragmentů z básní ruských klasiků 20. století, Josifa Brodského a Arkadije Dragomoščenko. Jeho texty tak rozehrávají nejen konverzaci mezi člověkem a strojem, ale rozvíjejí i hru intertextovou.

Přechod od počítačových generátorů básnických textů k básnickým pokusům s neuronovými sítěmi, případně ke konverzacím člověka s algoritmem bychom mohli charakterizovat slovy polského básníka Zenona Fajfera. Ten tvrdí, že v současné době už nepíše člověk s pomocí stroje, ale stroj s pomocí člověka. K tomu dodává, že slovo v této situaci ztrácí na významu, přestává být opravdové.²⁴ Věřím, že v článku uvedené příklady ze současné ruské media-poezie, dokazují, že algoritmus nebere člověku hlas, nenahrazuje ho v roli autora, naopak že současní básníci dokáží digitální technologie využít nejen k působivé výpovědi o moderním světě, ale dokáží také v rámci digitálního experimentu nově nahlížet tradiční témata umělecké literatury, klást otázky existenciální, stejně jako otázky týkající se reflexe tvůrčího procesu, literární tradice, proměňujících se způsobů psaní i čtení.

Příklady z oblasti ruské media-poezie, která kombinuje uměleckou výpověď s digitálními technologiemi, prokazují, že se nejedná o módní hříčku, ale o mnohovrstevnatý experiment, jenž dokazuje, že digitální literatura pokračuje v tázání po možnostech komunikace, jazyka, stejně jako v tázání po zdrojích tvůrčí inspirace. Jak uvádí Julia Vaingurt, pro umělce se technika, stejně jako poezie stává způsobem komunikace se světem, komunikace, při níž člověk může odhalovat pravdy o sobě samém.²⁵ V souvislosti s nově nahlíženou literární tradicí, v nezbytném kontaktu a dialogu s vědeckým diskursem, v multimediálním a často multilingválním modu, dokáže media-poezie inspirovat, zne-

22 RYDKIN, Jurij. Dostupné na: <https://syg.ma/@rydkin>.

23 KONAKOV, Alexej: *Russkaja poezija v epochu bot-to-bot-kommunikacii*. Dostupné na: <https://www.colta.ru/articles/literature/19784-russkaya-poeziya-v-epochu-bot-to-bot-kommunikatsii>

24 FAJFER, Zenon: *Hiperteksty. Rozmowa z Zenonem Fajferem*. In: MARECKI, Piotr: *Gatunki cyfrowe. Instrukcja obsługi*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2018, s. 111–129: „[...] odkąd maszyna zaczęła pisać przy pomocy człowieka, a nie człowiek przy pomocy maszyny, słowo traci na znaczeniu, przestaje być istotne.“

25 VAINGURT, Julia: *Wonderlands of the Avant-Garde. Technology and the Arts of the 1920s*. Evanston: Northwestern University Press, 2013, s. 18.

klidňovat, provokovat, zvažovat budoucí podoby uměleckého vyjádření a zároveň lákat k novým interpretacím klasických textů. Její proměnlivost, dynamika, terminologická neukotvenost, stejně jako její materiální pomíjivost a často obtížná uchopitelnost jsou zároveň výzvou současné literárněvědné reflexi.

Literatura

- ARSEŇJEV, Pavel: *Žest i instrument: k antropologii literaturnoj techniki*. [Translit] literaturno-teoretický žurnal, 2018, № 21, s. 78–88.
- BOUCHARDON, Serge: *Towards a Tension-Based Definition of Digital Literature*. Journal of Creative Writing Studies. Vol. 2, 2017, Iss. 1. Dostupné na: <https://scholarworks.rit.edu/jcws/vol2/iss1/6>.
- DEMIDOVA, Jelena, KALMYKOV, Max: *Solnečnaja aktivnost'. Poetičeskij generator*. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=ypezQDzTANC>.
- FAJFER, Zenon: *Hiperteksty. Rozmowa z Zenonem Fajferem*. In: MARECKI, Piotr. *Gatunki cyfrowe. Instrukcja obsługi*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2018, s. 111–129.
- FEDOROVA, Natalia: Art.Is.Natalia. Dostupné na: <https://vimeo.com/280748591>.
- HARAWAY, Donna: *A Cyborg Manifesto*. Dostupné na: https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/fictionnarrativemediaandtheoryinthe21stcentury/manifestly_haraway_-_a_cyborg_manifesto_science_technology_and_socialist-feminism_in_the_....pdf.
- HAYLES, Katherine: *Electronic Literature: What is it?* [online]. Dostupné na: <http://eliterature.org/pad/elp.html> [cit. 01.02.2016].
- HAYLES, Katherine: *Literary Texts as Cognitive Assemblages: The Case of Electronic Literature*. Electronic book review 2018. Dostupné na: <https://electronicbookreview.com/essay/literary-texts-as-cognitive-assemblages-the-case-of-electronic-literature>.
- HUSÁROVÁ, Zuzana: *A Kaleidoscope of Slovak and Czech Electronic Literature*. In: MENCÍA, María (ed.) *#WomenTechLit*. Morgantown/Rochester 2017, s. 73–95.
- CHLEBNIKOV, Velemir: *Vremja – mera mira. Stal'ji, zametki i dr.* SanktPeterburg: Limbuss Press, 2018.
- KAC, Eduardo (ed.): *Media Poetry: An International Anthology*. Chicago, 2007.
- KONAKOV, Alexej: *Russkaja poezija v epochu bot-to-bot-kommunikacii*. Dostupné na: <https://www.colta.ru/articles/literature/19784-russkaya-poeziya-v-epohu-bot-to-bot-kommunikatsii>.
- MCQUILLEN, Colleen, VAINGURT, Julia (eds.): *The Human Reimagined. Posthumanism in Russia*. Boston: Academic Studies Press, 2018.
- Nejrogogof. Dostupné na: <https://www.kinopoisk.ru/action/neirogogol.OdinnoFodin>. Festival mediapoezii. Dostupné na: https://www.I01.ru.com/2017?fbclid=IwAR1Q6tt_dgWZdGf5HzHe-PyaWXA9h1X1GSHk9kSBg9fXJ6Q855Xdg1qjKLw.
- RYDKIN, Jurij. Dostupné na: <https://syg.ma/@rydkin>.
- SCHMIDT, Henrike: *Bukval'naja (ne)dvižimost': Digital'naja poezija v RuLiNete*. Russian Literature LVII, s. 423–440. Dostupné na: <http://www.netslova.ru/schmidt/digital.html>.
- SCHMIDT, Henrike: *Russische Literatur im Internet. Zwischen digitaler Folklore und politischer Propaganda*. Bielefeld: transcript Verlag, 2011.

TETERIN, Sergej: *Kiber-Puškin 1.0 beta*. Dostupné na: <http://www.teterin.ru/pushkin>.

TOLKAČOVA, Anna: *Mediapoezia – eto...* Arterritory. Dostupné na: www.arterritory.com/ru/teksti/statji/4748-mediapoezija_jeto.../. VAINGURT, Julia: *Wonderlands of the Avant-Garde. Technology and the Arts of the 1920s*. Evanston: Northwestern University Press, 2013.

Mgr. Jana Kostincová, Ph.D.

Katedra ruského jazyka a literatury

Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62, Hradec Králové 500 03, Česká republika

jana.kostincova@uhk.cz